

Руслана КРАМАР

Варшавський університет

„Матуся мала секретарку, котра писала і радо, і скоро”. Роль Юлії Нементовської у збереженні творчої спадщини Уляни Кравченко

*Уляна Кравченко та Юлія Нементовська, 19.04.1931.
Фото з архіву монастиря Отців Василіан у Варшаві*

Юлія-Валерія Нементовська (1899-1982), донька класика української літератури Уляни Кравченко (1860-1947), своє життя, більшість якого провела у м. Перемишль, присвятила впорядкуванню і збереженню материного творчого доробку та архіву. Завдяки її невтомній багаторічній діяльності сучасні науковці можуть користуватися цінними епістоляріями, рукописами й документами, що стосуються не лише життя і творчості Уляни Кравченко, але й багатьох діячів української культури кінця XIX-першої половини XX сторіч. Значною мірою

класифіковані і частково описані Ю. Нементовською матеріали з особистого архіву її матері опинилися в столицях двох держав: у Києві та Варшаві. На межі 1950-1960 років частину найцінніших рукописів вона передала з архіву матері, який зберігався в Перемишлі, Інститутіві літератури Академії наук УРСР (нині НАНУ). Натомість основна частина архіву Уляни Кравченко після смерті Юлії Нементовської потрапила до книгозбірні монастиря Отців Василіан у Варшаві.

Майже три десятиліття Ю. Нементовська, вчителька за фахом, була особистим секретарем своєї матері, допомагала їй впорядковувати рукописи, вести активне листування з українськими редакторами та видавцями, дбала про видання нових книжок, а, зрештою, й про різноманітні побутові справи та утримання дому, в якому обидві жінки мешкали. Завантажена обов'язками і турботою про літню письменницю Ю. Нементовська не влаштувала свого особистого життя, залишалася, так би мовити, в тіні своєї матері і навіть після її смерті ще довгі роки займалася, передусім, плеканням пам'яті про Уляну Кравченко та збереженням її творчого доробку. З рукописних нотаток, спогадів і листів Юлії Нементовської постає цікавий образ як письменниці Уляни Кравченко, так і особливого, сповненого пошани та пієтету ставлення доньки до матері. З огляду на тривалу недоступність для науковців матеріалів з особистого архіву Уляни Кравченко, значення її доньки Юлії Нементовської в процесі популяризації матеріальної творчої спадщини, а також збереженні архіву раніше не досліджувалася.

Драма сім'ї Нементовських

Уляна Кравченко (справжнє ім'я та дівоче прізвище – Юліана-Марія Шнайдер) вийшла заміж у 1886 році за колегу по фаху – вчителя Яна-Амброзія Нементовського (1856-1918) і відтоді аж до кінця життя її офіційним прізвищем було Нементовська, про що вкрай рідко згадують українські літературознавці¹. Її обранець – польський шляхтич гербу Побуг – був директором школи в селі Лужок, де письменниця працювала вчителькою. Уляна Кравченко у своїй автобіографічній творчості, спогадах та листах оминала тему відносин із чоловіком. Утім, на підставі деяких її рукописних нотаток, поезій та листів родичів можна зробити висновок, що особисте життя письменниці не склалося. Чоловік недооцінював її талант, кепкував над дружиною, зрештою, покинув сім'ю й зійшовся з іншою жінкою. Можливо саме тому до кінця життя Уляна Кравченко з особливим теплом згадувала свого наставника і редактора перших поетичних збірок – письменника Івана Франка, якого обожнювала не лише як майстра слова, але й як сильного інтелігентного чоловіка².

¹ У документах виданих Улянї Кравченко радянською адміністрацією в 1939-1941 роках, тобто в час коли Перемишль знаходився у складі СРСР, її прізвище українізоване – Німентовська.

² І. Книш, *Три ровесниці*, Вінніпег 1960, с. 26-47.

Судячи з листів, які до Юлії Нементовської надсилала сестра Уляни Кравченко Валерія Коцовська, у Яна Нементовського не склалися відносини й з дітьми. А їх у подружжя було троє: Теодора-Юлія (1887 р.нар.), Єжи (Юрій)-Богуслав (1889 р. нар.) та Юлія-Валерія (1899 р.нар.)³. На формування світоглядогляду та національної тотожності дітей Кравченко і Нементовського вплинули обставини їхнього хрещення – конфесійна приналежність (сина хрестили в римо-католицькому костелі, доньок – у греко-католицькій церкві). В архівних документах, що зберігаються в монастирі Отців Василіан, є згадка про те, що Ян Нементовський охрестив сина Єжи у костелі таємно і всупереч волі своєї дружини⁴. Згодом це вплинуло й на вибір життєвих позицій дітей Нементовських у роки Першої світової війни.

Єжи Нементовський, дитячі роки. Фото з архіву монастиря Отців Василіан у Варшаві

У час польсько-українського протистояння в Східній Галичині діти Уляни Кравченко опинилися по різні боки барикад. Єжи Нементовський прагнув, аби його рідні сторони ввійшли до складу польської держави, що народжувалася на руїнах імперій. Натомість Юлія Нементовська підтримала ідею української державності. Відомо, що в час існування ЗУНР вона була санітаркою летунського відділу Української Галицької Армії в містечку Красне⁵.

Саме трагічні події цього періоду наклали помітний відбиток на все подальше життя як Уляни Кравченко, так і її доньки Юлії Нементовської. 28 листопада

³ У родині Юлію-Валерію Нементовську називали зменшувально-пестливим іменем Нуся, тож у листах, рукописах і спогадах вона нерідко фігурує саме під таким іменем.

⁴ *Недокінчений життєпис Уляни Кравченко з інформацією про самовільне охрещення сина Юрія в костелі*, Archiwum Klasztoru oo. bazylianów w Warszawie, Zespół XX, Spr. 3, Jedn. 5,3, s. 1.

⁵ А. К о л а њ c z u k, *Nekropolie i groby uczestników ukraińskich walk niepodległościowych w latach 1917-1921*, Przemyśl 2003, s. 218.

1918 року у Яворові під час одного з кривавих епізодів польсько-української війни Єжи Нементовський загинув. Син української письменниці, який за часів Австро-Угорщини здобув офіцерське звання, брав участь у заснуванні польської адміністрації в м. Яворів. Разом з кількома іншими поляками він прийшов у яворівський магістрат, щоб створити польську міліцію. У той час там зненацька з'явився український патруль. Син Уляни Кравченко загинув від пострілу, зробленого одним із солдатів-українців⁶. Деякі подробиці смерті Єжи Нементовського відтворені у восьми листах, надісланих з м. Сокаль упродовж січня-квітня 1920 р. до Перемишля Юлії Нементовській⁷.

Уляна Кравченко дуже важко пережила втрату сина. Саме на нього, талановитого поета і художника, вона покладала особливі надії. Єжи, чи як називали його вдома Юрко, мав стати продовжувачем письменницької традиції у родині. В одному з листів до Юлії Нементовської Валерія Коцовська згадувала, що її сестра-письменниця хотіла розповісти синові драму свого життя, щоб той описав її в книжці. Проте, зі смутом зазначала сестра поетки, цій мрії не судилося збутися. Трагізм передчасної смерті Єжи Нементовського сприймається особливо гостро, якщо взяти до уваги, що на патріотичних віршах його матері виховувалося покоління української молоді, яке в 1918-1920 роках боролось за українську державу⁸.

„Золота осінь” життя письменниці в місті над Сяном

Смерть сина стала поштовхом до того, щоб Уляна Кравченко змінила місце помешкання. В селі Солець, де вона тривалий час працювала вчителькою і виховувала дітей, усе їй нагадувало про загиблого Юрка. Тож, вийшовши на пенсію, вона піддалася на вмовляння сім'ї і в 1920 р. переїхала на постійне місце проживання до доньки Юлії, яка мешкала у Перемишлі: спершу на вулиці Олександра Фредро, 6, а потім на Парковій, 9 (будинок не зберігся).

В місті над Сяном Уляна Кравченко провела наступні 27 років, які без перебільшення можна назвати „золотою осінню” її життя. Попри побоювання рідних

⁶ K. Świerżowski, *Jerzy Niementowski. Zapomniany poeta i malarz* [w:] *Z dziejów kultury i literatury Ziemi Przemyskiej. Zbiór szkiców i opracowań pod red. Stefanii Kostrzewskiej-Kratochwilowej*, Przemyśl 1969, s. 379; W. Wysocki, *Edward Rydz-Śmigły. Malarz i poeta*, Warszawa 1997, s. 15.

⁷ *Кореспонденція Валерії Коцовської, копії*, Archiwum Klasztoru oo. bazylianów w Warszawie, Zespół XX, Spr. 03, Jedn. 06., 9 arkuszy, s. 5.1-5.9

⁸ Ось як про це писав Павло Волянський, автор передмови до збірки поезій Уляни Кравченко „В дорогу”: „Поезії, що ввійшли до збірки *В дорогу* писані переважно в рр. 1903-1914. На них виховувалось наша молодіж та приготувлялася до великих діл для добра свого народа”. Див.: П. Волянський, *Передмова* [в:] Уляна Кравченко. *В дорогу. Збірка поезій для молоді*, Перемишль 1921, с. 3.

письменниці, що після загибелі сина вона вже ніколи не вестиме повноцінного творчого життя, поетка зуміла впоратися з душевною драмою.

З репортажів, опублікованих в міжвоєнний період та пізніших спогадів, постає живий образ затишного дому на вулиці Парковій, що знаходився на пагорбі, звідки відкривався гарний вид на місто та ріку Сян. Сучасники називали літню письменницю доброзичливим теплим словом „Бабуня”, яке часто писали з великої літери. „А там, у домику з балконами, на широкій терасі, звідкіля чудовий вид на Сян і синяву гір, сидить Вона „наша Бабуня” (...) тепер, коли живе Вона між нами, коли працює, читає на своїй улюбленій терасі, подивляючи схід і захід сонця, як колись у Бібрці, коло церкви, на її обличчі пробивається якась неземська краса”, – так незадовго перед вибухом Другої світової розповідала про свої враження з відвідин перемишльського помешкання Уляни Кравченко дописувачка жіночого часопису „Нова хата”⁹. Цікавий опис дому на Парковій – у спогаді про письменницю, опублікованому в одному з діаспорних видань: „Широкі вікна кімнати поетеси, з терасою були звернені до найкращої ділянки Перемишля, до Міського парку, так званого „Замку”, з трьома хрестами на місці колишньої слави наших князів. Саме ті три хрести вказували місце, де за королівських часів стояла величава церква”¹⁰.

Автори спогадів про перемишльський період життя Уляни Кравченко наголошують на тому, що дім письменниці був відкритий для гостей, яким вона залюбки розповідала про своє минуле, охоче говорила про Івана Франка та часи свого вчителювання. Навіть у похилому віці письменниця цікавилася громадським життям та літературними новинками, а на її письмовому столі завжди лежав якийсь текст, над яким вона саме працювала. Двічі у помешканні Уляни Кравченко побував поет Олесь Бабій. Через три десятиліття після цих відвідин він згадував: „Уляна Кравченко була поеткою не тільки в своїх віршах, але й в особистому житті, тому її любили і шанували в Перемишлі всі українці й називали „наша бабуня”. Це була жінка виїмково шляхетна, добра, достойна, людина великої духовної культури, немалих знань, ще більшого досвіду. Тому слухати її розмови, спомини з літ її молодості було правдивою насолодою. Своім люблячим серцем вона жила не тільки своїми справами і справами родини, але охоплювала життя всього українського народу. Варто було послухати, як вона з любов’ю розповідала про українських січових стрільців, про знайомих старшин української армії, про визвольну боротьбу українського народу в Галичині”¹¹.

⁹ Я. Мандюкова, *Коли зацвіли перші рожі...* [в:] „Нова хата”, ч. 13-14, 1939, с. 5.

¹⁰ М. Дубляниця, *Спомин про Уляну Кравченко* [в:] *Українські письменники у спогадах сучасників*, Ніжин 2013, с. 75. Вперше спогад опубліковано в газеті „Гомін України”, Торонто, 2.12.1961.

¹¹ О. Бабій, *Уляна Кравченко (Юлія Юліївна Шнайдер), Зустрічі в Перемишлі* [в:] *Українські письменники у спогадах сучасників*, Ніжин 2013, с. 74. Вперше спогад опубліковано в часописі „Овід”, Чикаго, № 4, 1960.

У спогадах чи репортажах на кшталт вище цитованих є промовисті згадки про невтомну асистентку письменниці – її доньку Юлію Нементовську, яку сучасники лагідно, вслід за її матір'ю, називають Нусею. „А коло мамусі, як завжди, пані Нуся, всміхнена, щаслива. Руки в неї захляпані морквою, що її саме стирала на тертці, для матусі на підвечірок”, – зауважила деталі щоденного побуту гостя дому Нементовських¹². Дехто з сучасників прямо говорить про виняткову роль в організації діяльності Уляни Кравченко її доньки. В репортажі з Перемишля, опублікованому часописом „Жінка” влітку 1939 року, Юлію Нементовську згадано як „енергійну дочку й секретарку в одній особі”. Описуючи багатий домашній архів Уляни Кравченко, автор тексту зазначає, що окрім цінних рукописів і численних фотографій у ньому – „течка листів і привітів різних філій і кружків Союзу Українок”, „стирta рецензій, літературних нарисів і статей” і т. ін. „Все це Нуся пильнує, сегрегує, зберігає”, – наголошував популярний жіночий часопис¹³.

Уляна Кравченко, 1930-ті роки. Фото з архіву Інституту літератури НАН України.

Завдяки моральній та організаційній підтримці Юлії Нементовської Уляна Кравченко осінь свого життя могла присвятити творчій діяльності, на яку їй хронічно бракувало часу протягом 40 років учителювання. Після Першої війни Уляна Кравченко переглянула поетичні збірки, написані в роки плідної співпраці

¹² Я. Мандюкова, *Op. cit.*, с. 5.

¹³ *Пополудне в Уляни Кравченко. Репортаж з гостини в хаті достойної Ювілянтки* [в: „Жінка”, ч. 15-16, 1939, с. 3.

з Іваном Франком: відредагувала їх і перевидала. Яскравий приклад такої діяльності – перевидання дебютної збірки *Prima vera* (1925), присвячене 40-річчю від її виходу в світ. Натомість багатий педагогічний досвід письменниці-вчительки матеріалізувався у чотирьох збірках віршів для наймолодших читачів та молоді: *Проліски* (1921), *В дорогу* (1921), *Лебедина пісня* (1924), *Шелести нам, барвіночку* (1932). У місті над Сяном поетка підготувала до друку збірки лірики *В житті є щось* (1929) і *Вибрані поезії* (1941), в яких, за її визначенням, домінують „еротики”, тобто інтимні ліричні звіряння, настроєві вірші, а провідний мотив – туга за щастям. На особливу увагу в міжвоєнному доробку письменниці заслуговує її патріотична лірика, яку ігнорувало радянське літературознавство і яка залишається маловідомою в сучасній Україні. Зрілою любов’ю до України та громадянським пафосом насажена збірка *Для неї – все!* (1931), в якій серед інших поезій вміщено вірші, присвячені захисникам української державності 1918-1920 років (*Під Крутами, На стрілецьку нуту, цикл З пісень лютнів*).

Про те, що осінь життя була для Уляни Кравченко періодом глибоких рефлексій над пережитим, свідчить написана нею у Перемишлі автобіографічна проза. У збірку *Замість біографії* (1934) ввійшли спогади, афоризми, вірші та поезія в прозі написана у різні роки. За висловом видавця книжки, її авторка вперше „розслонює злегка перед читачем густу завісу, за якою досі крилося її власне минуле”¹⁴.

Щойно у перемишльський період життя письменниці вдалося опублікувати написані ще у 1880-ті роки біографічні нариси *Перший рік практики* та *Із записок учительки*. Вони вийшли з друку в 1936 році об’єднані в книжку під заголовком *Спогади учительки*. У передмові до цих спогадів зазначено, що „їх видання забарилося і щойно тепер появляються оце в дещо повнішому вигляді”¹⁵.

У міжвоєнні роки літня письменниця заглиблюється в феміністичну проблематику, розмірковує про роль жінки у родинному, професійному та громадському житті. Свої думки з даного питання вона висвітлює у художній літературі та в публіцистиці. Особливо цікавий приклад творчості Уляни Кравченко, де прочитуються її погляди на місце жінки в родині та суспільстві, – повість *Хризантеми*, написана у 1930-1938 рр. Міжвоєнний період активності письменниці був насичений не тільки літературними досягненнями, але й різноманітними формами громадської і публіцистичної діяльності. У 1920-1930 роках письменниця брала дієву участь в таких організаціях як Союз українок, Жіноча секція при Товаристві „Просвіта”, Марійське товариство жінок, Католицька акція, Рідна школа, Товариство „Учительська громада” та ін. Вона регулярно дописувала до популярних українських часописів, які видавались у Галичині („Мета”, „Дзвони”, „Вечірня година”, „Нова хата”, „Жінка” та ін.).

¹⁴ Д. Николишин, *Передне слівце* [в:] Уляна Кравченко, *Замість автобіографії*, Коломия 1934, с. VI.

¹⁵ *Від редакції* [в:] Уляна Кравченко, *Op. cit.*, с. 153.

Донька, секретарка, найкраща приятелька...

Активна й різноманітна діяльність була б не під силу літній та хворобливій письменниці, якби не постійна підтримка її секретарки – доньки Юлії. Через десять років після материної смерті в листах до свого щирого приятеля Трохима Маришука (1890-1969) Юлія Нементовська описувала своє секретарювання. Донька письменниці згадувала: „Матуся потребувала щораз більше моєї сталої помочі, яко доньки і яко „секретарки” при її праці – тепер по 3.3 1947р.”. (3 березня 1947 р., а за деякими даними 5 березня 1947 р. – день смерті Уляни Кравченко – Р. К.)¹⁶. В іншому місці вона наголосила: „Матуся мала секретарку, котра стільки писала і радо, і скоро, і легко відписувала на листи”¹⁷.

З листів і документів, що зберігаються в архівах можна скласти уявлення про те, наскільки близькі і винятково теплі стосунки пов’язували матір і доньку Нементовських. Вже в дитячі роки, навчаючись у львівській школі для дівчат, яку утримували сестри-василіанки, Юлія активно листувалася з мамою, яка тоді працювала сільською вчителькою. В листах надісланих зі Львова вона неодноразово наголошувала на своєму зацікавленні маминою творчістю, описувала літературне життя Львова, згадувала, що на мамине прохання ходила в бібліотеку, де копіювала для неї вірші і не без гордощів говорила про шкільні уроки літератури на яких вивчають поезію Уляни Кравченко¹⁸.

Значною мірою з епістолярної спадщини Ю. Нементовської можна скласти уявлення й про те, яким було життя двох жінок у міжвоєнний період та в роки Другої світової війни. Гонорари за опубліковані статті та видані книжки Уляни Кравченко надходили до Перемишля нерегулярно і з великими затримками, іноді в помешканні на Парковій бракувало найнеобхіднішого. Неспокійними були й останні роки життя Уляни Кравченко. Влада повоєнної комуністичної Польщі збиралася депортувати стареньку письменницю та її доньку-секретарку в радянську Україну. Від виселення з Перемишля жінок врятувала їхня впливова покровителька – польська громадська діячка Гелена Гординська-Штіберова (1877–1952). Вона неодноразово зверталася до тодішньої влади з проханням залишити жінок у спокої й нагадувала, що син Уляни Кравченко Єжи Нементовський був польським патріотом¹⁹. Завдяки такій послідовній підтримці класик української літератури не зазнала лиха депортації. Вона пішла з життя наповесні 1947 р. у місті, що стало для неї рідним, не доживши півтора місяця

¹⁶ *Кореспонденція Юлії Валерії Нементовської*, Archiwum Klasztoru oo. bazylianów w Warszawie, Zespół XX, Spr. 2, Jedn. 2, s. 3.8.

¹⁷ *Ibidem*, s. 3.6.

¹⁸ *Ibidem*, Jedn. 2,1, s. 7–11.

¹⁹ *Листи до Уляни Кравченко*, Archiwum Klasztoru oo. bazylianów w Warszawie, Zespół XX, Spr. 01, Jedn. 03, s. 5.

до сумнозавісної операції „Вісла”, яка деукраїнізувала повоєнний Перемишль та його околиці. Через 21 рік після смерті письменниці Ю. Нементовська в листі до Т. Марущака згадувала про материн усний заповіт. Згідно з написаним у листі, мати просила доньку впорядкувати її архів: „Заповіт Її у тихих спокійних рішучих словах перед днем смерті був: „Ти мусиш остатись жити, щоб упорядкувати мої папери, мої справи”²⁰.

Через повоєнну скруту Уляну Кравченко, як і свого часу її наставника Івана Франка, поховали в чужому гробівці. Справа перепоховання письменниці та спорудження на її могилі скромного пам’ятника була пріоритетною для Юлії Нементовської протягом наступних років.

„Документи великого історико-літературного значення”

Юлія Нементовська, яка багато років свого життя провела поряд із матір’ю, як ніхто інший розуміла цінність чималого архіву матері. Протягом кількох років, на межі 1950-1960 рр., вона листувалася з Інститутом літератури Академії наук УРСР, якому вирішила передати частину важливих рукописів та листів.

У книзі актів відділу рукописів Інституту літератури НАН України збереглися два протоколи засідань експертно-оціночної комісії, яка визначала вартість переданих до Києва Ю. Нементовською архівних матеріалів, а також акт про їхнє придбання. Ці документи датовані першою половиною 1961 року. Головував під час засідань комісії академік Олександр Білецький. У протоколі від 24.02.1961 наведено перелік архівних матеріалів, який складається з 31 позиції. Серед переданого – рукописи та машинописи повістей *Хризантеми*, *Семінар*, *Стокротки й туберози*, *Василіанки*, різноманітні біографічні матеріали (*Замість автобіографії*, листи), а також низка нарисів (*Замітки*, *Афоризми*, *Фрагменти*, *Різне*), автографи поезій та інше²¹. Натомість в акті від 11.04.1961 йдеться про переданий до Києва Юлією Нементовською 31 лист, надісланий Улянї Кравченко Іваном Франком. В ухвалі комісії зазначено: „Листи мають велике історико-літературне значення: вони розкривають погляди Франка на літературну творчість, характеризують Уляну Кравченко як поетесу”²².

Інакше склалася доля документів, які залишилися у власності Ю. Нементовської. Історію цієї частини архіву Уляни Кравченко вдалося відтворити на підставі усних спогадів керівника Архіву монастиря Отців Василіан у Варшаві ченця Романа Лепака, записаних авторкою статті у 2015 році. За словами монастирського архівіста, після смерті у 1982 р. Ю. Нементовської її домашній архів

²⁰ *Кореспонденція Юлії-Валерії Нементовської*, *Op. cit.*, Spr. 2, Jedn. 2.1, s. 9–10.

²¹ *Акти 1960-1962*, Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, с. 50–51.

²² *Ibidem*, с. 57.

опинився у перемишльському монастирі Сестер Служебниць. Приблизно всередині 1980-х черниці передали цей корпус документів до бібліотеки варшавського монастиря Отців Василіан. Справою передачі архіву Уляни Кравченко з Перемишля до Варшави опікувався тодішній настоятель варшавської обителі отець Йосафат Романик (1919-2007). Процес упорядкування, каталогізації та виокремлення архіву Уляни Кравченко в спеціальний ХХ фонд тривав кілька років і здебільшого був завершений у 2015 р.

Гроші, які Юлія Нементовська отримала з Києва за передані Україні архівні матеріали вона планувала вкласти в спорудження гробниці Уляни Кравченко на перемишльському кладовищі. Втім, як виникає із її переписки з Трохимом Марущаком співпраця з архітектором не склалася. Донька письменниці дуже шкодувала, що невміло розпорядилася чималою на той час сумою 11 тис. радянських карбованців. За словами Ю. Нементовської, архітектор отримавши гроші перестав цікавитися справою гробниці: „Жалую, що за присланих 11 тисяч з Києва не збудувала саму пивницю в землі (на 2 місця, бо хочу біля Матусі притулитися „як дух наш був завжди з'єдинений, так і гріб не може наших тіл розлучити” без жодного напису про мене – тільки гріб У.Кр)”²³.

Треба зазначити, що Юлія Нементовська охоче надавала доступ до матеріалів з материного архіву дослідникам творчості Уляни Кравченко та Єжи Нементовського. Завдяки дослідженням написаним на підставі цих джерел відомо, наприклад, про той пієтет із яким Єжи Нементовський ставився до своєї матері²⁴, чи про деякі подробиці біографії письменниці міжвоєнного періоду²⁵. На жаль, не всі документи з цього приватного архіву, якими могли користуватися краєзнавці та літературознавці у 1960-х збереглися до нашого часу. Подекуди в листах до своїх друзів Ю. Нементовська скаржиться на те, що дослідники не повертають їй позичених книжок, або ж не завершують розпочатих досліджень. Скажімо, в одному з листів вона нарікає на студентку, яка попри численні надані їй консультації, так і не написала дипломну роботу про Уляну Кравченко: „Przez długie miesiące byłam pomocną w pracy magisterskiej pewnej studentki. Nie mogłam jej pożyczać materiałów. Przychodziłam więc do mnie i całymi godzinami, a nawet dniami służyłam jej swoją wiedzą w tym zakresie. Był to czas kiedy byłam silniejszą. Praca ta jednak okazała się dla mnie „syzyfową”, gdyż zainteresowana pracy magisterskiej nie oddała”²⁶.

²³ Кореспонденція Юлії-Валерії Нементовської, *Op. cit.*, Spr. 2, Jedn. 2,1 s. 3,21.

²⁴ K. Świerzowski, Jerzy Niementowski. Zapomniany poeta i malarz [w:] *Z dziejów kultury i literatury Ziemi Przemyskiej*, Zbiór szkiców i opracowań pod red. Stefanii Kostrzewskiej-Kratochwilowej, Przemyśl 1969, s. 373–379.

²⁵ J. Pacykowski, *Ułana Krawczenko w 22 rocznicę śmierci* [w:] „Profile”, 1969, nr 3, s. 22–24.

²⁶ Кореспонденція Юлії-Валерії Нементовської, *Op. cit.*, Spr. 2, Jedn. 2,1 s. 12.

„Головне, щоб промінь в серці не згас...”

У 1960 р., коли в Перемишлі відзначали 100-річчя від дня народження Уляни Кравченко Юлія Нементовська писала, що була асистенткою письменниці до останнього її подиху. В листах до Трохима Марищука вона зазначає, що з огляду на хронічні хвороби („сталі стани підгорочкові”) встигла попрацювати вчителькою тільки 5 років (1920-1925 рр.), тому не заробила на пенсію, тож отримувала від держави тільки скромну соціальну допомогу за станом здоров’я. Ю. Нементовська звірялася своєму щирому другові у тому, наскільки важко їй без матері, до якої вона була сильно прив’язана. „Мені здається, я вже попрощалася з усім. Все вже скінчилось, коли в хвилині 3.3 1947 відійшла від мене моя матуся. Від дитини я боялась цієї хвили...” – сказано в одному з листів до Т. Марищука²⁷. Приятель Ю. Нементовської високо оцінював її особливий духовний зв’язок із матір’ю-письменницею. У 1959-му, даруючи свою світліну „доньці заслуженої письменниці”, Т. Марищук зазначив, що ця фотографія – це вияв вдячності за „всеціло щиру та постійну в дії, заховану до останніх хвилин любов її до своєї достойної Матусі”²⁸.

Ю. Нементовська не приховувала перед другом, що після материної смерті опинилася в матеріальній скруті. Аби якось зводити кінці з кінцями, вона займалася репетиторством, давала перемиським старшокласникам уроки польської та німецької мов. Проте, зароблених таким чином грошей не вистачало навіть на те, аби холодної пори року обігріти помешкання. Та ще більше доньку письменниці тривожила доля материної творчої спадщини. В листах вона нарікає на те, що попри заклики польських українців популяризувати в Польщі творчість Уляни Кравченко ніхто з них не спромігся перекласти польською материні вірші: „А скільки вже літ, скільки вже пробувала я, щоб хоч одна поезія, чи проза (*Мої цвіти, Замість автобіографії, Спогади учительки*) були переложені на польську чи інші мови... Скільки просила о адреси тих письменників, що перекладають, хочаби звернутись до них з просьбою перекласти на польську мову – і ніхто нічого не допоможе, не цікавиться”²⁹. В іншому місці багаторічна секретарка Уляни Кравченко зізнається: „Втомилася я і цих останніх 20 літ. Все не упорядковане – і журба про могилу, і твори”³⁰.

Пронизливий холод і туга за матір’ю супроводжували Ю. Нементовську навіть через 13 років після її смерті. У 1960-му донька письменниці писала приятелеві: „Холод. Я привикла до нього. Відколи матуся відійшла, згас і вогонь, жар вогнища, домового тепла. Для мене самої не все стає сил і часу, щоб дбати про тепло в кімнаті. І це не важне. Важне, щоб сонце, щоб промінь в серці не згас...”³¹.

²⁷ *Ibidem*, Spr. 2, Jedn. 2, s. 3,8.

²⁸ *Ibidem*, Spr. 3, Jedn. 5,3, s. 5.

²⁹ *Ibidem*, Spr. 2, Jedn. 2,1, s. 3,7.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, Spr. 2, Jedn. 2, s. 3,10.

Уляна Кравченко, 1943 р. Фото з архіву монастиря Отців Василіан у Варшаві

ДЖЕРЕЛА

- Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, *Акти 1960-1962*, с. 50-51.
- Archiwum Klasztoru oo. bazylianów w Warszawie, Zespół XX, Spr. 03, Jedn. 5,3, *Неодокінчений життєпис Уляни Кравченко з інформацією про самовільне охрещення сина Юрія в костелі*.
- Archiwum Klasztoru oo. bazylianów w Warszawie, Zespół XX, Spr. 03, Jedn. 06, *Кореспонденція Валерії Коцовської, копії*, 9 арк, s. 5.1-5.9.
- Archiwum Klasztoru oo. bazylianów w Warszawie, Zespół XX, Spr. 02, Jedn. 02, *Кореспонденція Юлії Валерії Нєментовської*.

ЛІТЕРАТУРА

- Бабій О., *Уляна Кравченко (Юлія Юліївна Шнайдер), Зустрічі в Перемишлі* [в:] *Українські письменники у спогадах сучасників*, Ніжин 2013.
- Волянський П., *Передмова* [в:] *Уляна Кравченко, В дорогу. Збірка поезій для молоді*, Перемишль 1921.
- Дубляниця М., *Спомин про Улянну Кравченко* [в:] *Українські письменники у спогадах сучасників*, Ніжин 2013.
- Книш І., *Три ровесниці*, Вінніпег 1960.
- Мандюкова Я., *Коли зацвіли перші рожі* [в:] „Нова хата”, ч. 13–14, 1939, с. 5.
- Николишин Д., *Переднє слівце* [в:] *Уляна Кравченко, Замість автобіографії*, Коломия 1934.

- Kolańczuk A., *Nekropolie i groby uczestników ukraińskich walk niepodległościowych w latach 1917-1921*, Przemyśl 2003.
- Pacykowski J., *Ulana Krawczenko w 22 rocznicę śmierci*, „Profile”, 1969, nr 3, s. 22-24.
- Świerzowski K., *Jerzy Niementowski. Zapomniany poeta i malarz* [w:] *Z dziejów kultury i literatury Ziemi Przemyskiej. Zbiór szkiców i opracowań pod red. Stefanii Kostrzewskiej-Kratochwilowej*, Przemyśl 1969.
- Wysocki W., *Edward Rydz-Śmigły. Malarz i poeta*, Warszawa 1997.

Дочка класика української літератури Уляни Кравченко Юлія-Валерія Нементовська (1899-1982) присвятила своє життя впорядкуванню та збереженню творчості своєї матері та її архіву. Завдяки діяльності Ю. Нементовської науковці можуть вивчати цінні документи, що стосуються не лише життя і діяльності У. Кравченко, а й багатьох діячів української культури кінця ХІХ-першої половини ХХ ст. Матеріали з особистого архіву письменниці зберігаються в Києві та Варшаві. На межі 1950-1960 рр. Ю. Нементовська передала частину найцінніших рукописів своєї матері в Інститут літератури Академії наук України. Натомість основна частина архіву Уляни Кравченко після смерті Юлії Нементонської потрапила в архів монастиря отців Василіян у Варшаві.

Ключові слова: Уляна Кравченко, Юлія Нементовська, архів, Перемишль, українська література.

„Mother had a secretary who wrote and happy, and soon”. role of Julia Niementowska in preserving creative heritage of Ulyana Kravchenko

Julia-Valerie Niementowska (1899-1982), a daughter of the classic author of Ukrainian literature Ulyana Kravchenko (1860-1947) devoted her life to ordering and preservation of her mother's creativity and her archive. Thanks to her activities, modern scholars can use valuable documents that relate not only to the life and work of Ulyana Kravchenko, but also to many figures of Ukrainian culture at the end of the 19th and first half of the 20th century. The materials from her mother's personal archive were located in Kyiv and Warsaw. On the verge of 1950-1960 a part of the most valuable manuscripts Julia Niementowska was transferred from the mother's archive to the Institute of Literature at the Academy of Sciences of Ukraine. Instead, the bulk of Ulyana Kravchenko's archive after the death of Julia Niementowska were moved into the monastic archive of the Basilian Fathers in Warsaw.

Key words: Ulyana Kravchenko, Julia Niementowska, Przemyśl, Ukranian literature, archive.

zgłoszenie artykułu: 30.06.2017 r.
przyjęcie artykułu do druku: 10.01.2018 r.